

Türkiye’de Abay araştırmaları

Makbule Muharrem Sabziyeva

Professor Doktor, Anadolu Üniversitesi, Türkiye.

E-mail: makbulesabzaliyeva@anadoluedu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8674-0258>

Özet. Türkiye’de Kazak şairi ve düşünürü Abay üzerine araştırmalarının başlangıcı UNESCO’nun Abay’ın doğumunun 150. yıl dönümü münasebetiyle 1995 yılını Abay yılı olarak ilân ettiği zaman tekabül etmiştir. O yıllarda Kazakistan’da Hoca Ahmet Yesevi adına Türk-Kazak Üniversitesinin açılışı karşılıklı araştırmalara hız kazandırmıştır. Kültür alanındaki çalışmalarla başlanan bu yakınlaşma daha sonra ticari, iktisadi alanları da içine almıştır. 1995 yılından başlanan iki halkın birbirini tanıma çabası, günümüzde birçok alanda başarılı çalışmaların ortaya çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Ele aldığımız çalışmada Türkiye’de Abay üzerine yapılan araştırmaların tarihi ele alınmış, yapılan çalışmalar derlenmiş, elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Abay, Türkiye, çeviri, “Kara Sözler”, araştırma

<http://dx.doi.org/10.29565.cls.013>

Məqaləyə istinad: Sabziyeva M. (2020). *Türkiye’de Abay Araştırmaları*. “Müqayisəli ədəbiyyat-şünaslıq”, № 2, səh. 105-109

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 25.09.2020; qəbul edilib – 06.10.2020

Abay researches in Turkey

Makbule Muharrem Sabziyeva

Professor Dr., Anadolu University, Turkey.

E-mail: makbulesabzaliyeva@anadoluedu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8674-0258>

Abstract. The researches on Kazakh poet and thinker Abay in Turkey have been done after UNESCO declared the 1995 as the year of 150th anniversary of the birth of Abay. In those years, the opening of Turkish-Kazakh University on behalf of Hodja Ahmet Yesevi in Kazakhstan accelerated mutual research. This rapprochement, which began with the works in the field of culture, later involved commercial and economic areas. The efforts of the two peoples, which began in 1995, to get to know each other, have resulted in the emergence of successful studies in many areas today. In the study we discussed the history of the researches on Abay in Turkey, the studies were compiled and the results were presented.

Keywords: Abay, Turkey, translation, “Black Words”, research

<http://dx.doi.org/10.29565.cls.013>

To cite this article: Sabziyeva M. (2020) *Abay researches in Turkey*. “Comparative Literature Studies”, Issue II, pp. 105-109

Article history: received – 25.09.2020; accepted – 06.10.2020

Giriş / Introduction

SSCB'nin temellerinin sarsılması Türk Cumhuriyetleri için tarihi bir dönüm noktası oldu. Türk cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmaya başladı. Türkiye Cumhuriyeti, bağımsız Türk Cumhuriyetlerini hemen tanıdı. Ardından bu ülkelerle önde kültürel olmak üzere çeşitli alanlarda münasebetlere başlandı. Bu çerçevede konsolosluklar açıldı, üst düzeyde ziyaretler gerçekleştirildi. Türkiye basınında Türk Cumhuriyetlerine geniş yer verildi. Bu tarihlerde basında çıkan yazılarda “Türkî Yüzyılı”nın başladığı, “Türkîlere Latin alfabesi” öğretilmesi, “Üniversitelerde yeni soydaş kontenjanı” açılması konularına değinilmekteydi. Türk Cumhuriyetlerinden gelecek öğrencilere Türkiye'deki üniversitelerde kontenjan açmak için çareler aranıyordu” [3, s.1].

Əsas hissə / Main Part

Nursultan Nazarbayev başkanlığındaki Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığını 16 Aralık 1991 tarihinde ilan etti. Türkiye ile Kazakistan arasında öncelikle kültürel alanda başlayan münasebetler, daha sonra ekonomi ve diğer alanlarda yaygınlaştı. Türkiye ile Kazakistan arasında kültürel alanda ilk münasebetler 1990 yılı sonlarında başlatıldı. İlk protokol (Niyet Protokolü), 5 Aralık 1990'da Alma-Ata'da Türkçe, Kazakça ve Rusça olarak düzenlendi. Protokolde eğitim ve bilim, basın ve yayın, radyo-televizyon, ulaşım, haberleşme, mesleki eğitim, iktisadi ve ticari işbirliği alanlarını kapsamaktaydı [3, s.14].

Bu gelişmeler çerçevesinde Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel arasında 29 Nisan-1 Mayıs 1992 tarihinde gerçekleşen Almatı zirvesinde yayımlanan “Ortak Bildiri” ve 1 Mayıs 1992'de iki ülke arasında imzalanan “Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması” ile, Türkistan Devlet Üniversitesinin iki ülkenin ortak üniversitesi hâline getirilmesi kararı alındı. İki ülke Hükümetleri arasında, “Türkistan Şehrinde Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşma” ise, 31 Ekim 1992'de Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde Ankara'da imzalandı. Anlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 29 Nisan 1993 tarih 3904 sayılı Kanun ile onaylandı ve Resmi Gazete'nin 4 Mayıs 1993 tarih ve 21571 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girdi. Üniversitenin açılmasıyla Türkiye'den birçok bilim insanı Üniversiteye çalışmaya gitti ve bundan sonra iki ülkenin birbirini tanıma süreci hız kazandı.

Türkiye'de Abay üzerine araştırmalarının başlangıcı 1995'li yıllara tekabül etmektedir. Kazak şairi ve düşünürü Abay'ın doğumunun 150. yıl dönümü münasebetiyle 1995 yılını UNESCO Abay yılı olarak ilân etti. Bu olay, Abay'ı tüm dünyaya tanıtarak Türkiye'de Abay hakkındaki çalışmaların temelini attı. Bu yıllarda birçok tanıtım ve araştırma çalışmaları ile birlikte Türksoy tarafından Doç Dr. Zeyneş İsmail'in ve Öğr. Görevlisi Ali Abbas Çınar'ın “Abay'ın Eserlerinden Seçmeler” kitabı basıldı. Kitapta, Abay'ın “Kara Sözler” eserindeki 45 başlıktan 21'i ve şiirlerinden seçmeler ele alınmıştır. Seçilen örnekler Kiril ve Latin harfleriyle verilmiş ve Türkiye Türkçesine aktarımları yapılmıştır. Zeyneş İsmail ve Ali Abbas Çınar'ın birlikte hazırladığı “Abay'ın Eserlerinden Seçmeler” (1995) adlı bu kitap Abay'ın şiirleri ve nesirleri hakkında Türkiye'de kitap bütünlüğünde yapılan ilk çalışma oldu.

O yıllarda Prof. Dr. Orhan Söylemez'in ve Dr. Öğr. Üyesi Göksel Öztürk'ün “Abay (İbrahim) Kunanbayev (1845-1904)” makalesi, Bir, 3. sayı, İstanbul 1995, s. 101-124; Mehmet Bulut'un “Doğumunun 150. Yıldönümünde Bir Türk Düşünürü Abay (İbrahim) Kunanbay”, Diyanet Aylık Dergi, sayı 52, Ankara 1995, s. 44-45; Ahmet Baytursınulı'nın “Kazakların Baş Şairi” (tercüme Mustafa Öner'in), Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, sayı 2, Ankara 1996, s. 378-385; Aşur Özdemir'in “Kazak Edebi Dilinin Kurucusu Kazakların Klasik Şairi Abay (İbrahim) Kunanbayev (1845-1904)” makalesi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 5, Erzurum 1996, s. 189-201; Manaş Kozıbayev'in “Abay ve Dönemi”, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, sayı 14, Ankara 1997, s. 39-45; H. Emel Aşa'nın “Abay (İbrahim) Kunanbayev'in Edebî Çehresi”, TK, sayı 428 (1998), s.761-768 (57-64); İbrahim Kalkan'ın “Abay, İbrahim

Kunanbayoğlu”, Yeni Türk İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1995, örnek fasikül, s. 13-16; makaleleri Abay’ın özgeçmişini, yaşamını, eserlerini, Abay’ın Kazak kültüründeki yerini ele alan yayınlardır.

Makalelerden bazılarına göz atalım. Mustafa Öner tarafından kaleme alınmış “Abay Kunanbayulı ve Tabiat Şiirlerinden Seçmeler” başlıklı bir tanıtım yazısında yazar, “Kazak Türklerinin dünyaca meşhur şairi Abay Kunanbayulı, bu yıl doğumunun 150. yılı dolayısıyla Kazakistan’da çok büyük törenlerle anılırken ülkemizde de geniş çaplı bir kutlama kampanyası çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Büyük Kazak şairinin eseri ve kendisi hakkında ülkemizde pek az şey yayımlanmış olduğunu dikkate alarak, çok sevilen, tabiat tasvirli dört şiirini burada sunmayı uygun gördük” [6, s.1] demiş ve Abay’ın “Dört Mevsim” şiirinden parçaları Kazakça ve Türkçe karşılıklı yayımlamıştır.

Bunun yanı sıra Zeyneş İsmail ve Ahmet Güngör’ün ilk kitabına müteakiben, 1997 yılında Abayı daha derinden tanıtmak amacıyla aynı yazarlar tarafından Abay’ın yaşamını ele alan Muhtar Avezov’un “Abay Yolu” romanı Türkçeye tercüme edilir ve Biliş Yayınları’nda iki cilt olarak basılır.

Bünyamin ÖZGÜMÜŞ, “Kazak Edebiyatının Belli Başlı Temsilcileri” başlıklı makalesinde Muhtar Avezov’un “Abay’ın Yolu” kitabı için yaptığı açıklamada şöyle yazmaktadır: “Kazakların meşhur edebiyatçılarından Muhtar Avezov (1897-1961), 4 ciltlik büyük romanının adını Abay Jolu “Abay Yolu” koymuştur. Avezov, romanında Abay’ın Kazaklar için yapmak istediklerini, Kazakların gerçek medeniyete nasıl ulaşacaklarını anlatmaktadır. O, Abay’ın Kazakların yollarını aydınlatıcı bir rehber olduğunu herkese göstermiştir. Onun yolundan giden genç nesil, büyük Kazakistan’ı meydana getirecektir. Yani Kunanbayev, Kazaklar için, takip edilmesi gereken büyük bir fikir adamıdır” [7, s.1].

Kazak edebiyatında yeni bir çığır açmasıyla tanınan Abay sadece Türk kültürüne değil, dünya kültürüne mal olmuş bir şahsiyettir. Bu sebeple, 1995 yılı UNESCO tarafından bütün dünyada “Abay Yılı” olarak ilan edilmiştir. Bu etkinlikler dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye’de de kutlanmıştır. Bu çerçevede gerçekleşen toplantılar ve yapılan yayınlar dışında Ankara’da bir sokağa ve İstanbul Zeytinburnu’nda bir caddeye Abay’ın adı verilmiştir. Daha sonra bu cadde üzerinde inşa edilen bir İlköğretim okuluna da Abay’ın verilmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 21 Mayıs 2003 tarihinde, bu okulun açılış törenine bizzat katılmıştır.

2013 yılında Türk Dünyası Vakfı tarafından Zafer Kibar’ın çevirisinde iki kitap yayınlanmıştır. Bunlardan biri “Nasihatler” adı altında “Kara Sözler” eseri ve diğeri “Şiirler” kitabı olmuştur. Zafer Kibar tarafından hazırlanan “Nasihatler” kitabında Abay’ın “Kara Sözler”i Kiril alfabesiyle verilerek Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır.

2015 senesinin Abay’ın doğumunun 170. yılı olması sebebiyle, Kazakistan’da ve Türkiye’de Kazakistan Büyükelçisi Sayın Janseyit Tüymebayev’in girişimiyle çeşitli anma etkinlikleri ve bilimsel toplantılar düzenlenmiş ve Abay ile ilgili çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu etkinlik çerçevesinde en kapsamlı bilimsel çalışma Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafından 2017 yılında yayımlanan Doç. Dr. Ekrem Ayan’ın “Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler” kitabıdır. Kitabın giriş sözünde yazar bu kitabı Abay’ın 170. yılına armağan ettiğini söylemektedir [2, s.1]

Bu kitapta Abay’ın Kara Sözleri tematik olarak din ve ahlak, eğitim, dostluk ve sevgi, bilim, hayatın anlamı ve Kazak halkı başlıklar altında incelenmiştir. Abay’ın felsefesi görüşlerini ifade ettiği “Kara Sözler” isimli eserinin daha önce de Türkçeye çevrildiğini söylemiştik. Lakin o çeviriler eserin tümünü kapsamamıştır. Kitabın önsözünde Prof. Dr. Abdolvahap KARA şöyle yazmaktadır: “Ekrem Ayan’ın, yaptığı bu çeviri çalışmasında eserin üslubuna sadık kalarak birebir çeviri yapmaya özen gösterdiği görülmektedir. Aslında Abay’ın Kara Sözleri’ni çevirmek kolay bir iş de değildir. Çünkü dili ağır olan ve söz sanatının inceliklerini büyük bir maharetle kullanarak az sözle çok mana verebilen Abay’ın Kara Sözleri aynı zamanda felsefi ve dini konulara da hâkim olmayı gerektirmektedir. Tüm zorluklarına rağmen Ayan’ın başarılı bir çeviriye imza attığı görülmektedir” [2, s.5].

Abay, Kara Sözlerinde nasihatler, kıssalar ve özdeyişlerle felsefî düşüncelerini ifade etmiştir. Bu düşünceleri kendinden sonra gelen Kazak aydınlarını derinden etkilemiş ve onlara rehber olmuştur.

2019 Türk Dünyası Kültür Başkenti olan Oş'ta, Kırgızistan Kültür Bakanı Azamat Camankulov'un ev sahipliğinde düzenlenen 37. Dönem Toplantısı'na; Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan'ın Kültür Bakan Yardımcıları katıldı. TÜRKSOY Kültür Bakanları Daimi Konseyi bu toplantıda, 2020'nin "Abay Kunanbay Yılı" ilan edilmesi kararlaştırıldı. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), 2020 yılını Kazakistan yazılı edebiyatının kurucusu ve büyük şair Abay Kunanbay'e ithaf etti. Abay'ın 175 yaşını İlesam'ın Dil ve Edebiyat dergisi şaire adanmış 21 sayısı ile andı. Bu program çerçevesinde etkinlikler devam edecektir.

Prof.Dr. Abdulvahap Kara, 2004 yılında yazdığı bir makalede Abay'la ilgili şunları kaleme almıştır. "Abay'ın 200 civarındaki şiirlerinde ve Rus şairlerinden yaptığı manzum çevirilerde, tabiat, birlik-beraberlik, dürüstlük, bilimin aydınlığı, sevgi, aşk, yardımseverlik, ölüm, yaşam, örf-adetler, tarih ve efsane gibi çeşitli konular ele alınmaktadır. O, şiirlerinde kazak halkını geri kalmışlıktan ilerlemeye, cahillikten ilim ve bilime, tembellikten çalışmaya ve güzel huy ve ahlak sahibi olmaya öğütlemektedir. Abay nesir yazılarında felsefî düşüncelerini ortaya koyar. Sade ve etkili cümlelerle ve genellikle soru-cevap türünde kaleme aldığı bu yazılarında çocuk terbiyesi ve psikolojisi, insanın tabiatı, bilimin önemi ve yüce Mevla'nın buyruklarına uygun yaşamının gerekliliğine işaret eder. Abay'ın gerek manzum ve gerekse nesir yazılarındaki bazı ifadeleri o kadar etkilidir ki, onlar kazak Türkçesinde birer vecize halini almıştır" [6, s.22]. Araştırmacının örnek verdiği sözlerden bazılarını gerek içerik açısından gerek Kazakçanın Türkçeye yakınlığını göstermek amacıyla biz de bu çalışmada sunmak istedik.

İnsanın insanlığı akıl, ilim, iyi baba, iyi anne, iyi arkadaş ve iyi öğretmenden meydana gelir.

(adamın adamsılığı akıl, gılım, caksı ata, caksı ana, caksı kurbı, caksı ustazdan boladı.)

İnsanoğlu insanoğlundan akıl, ilim, ar, huy denen şeylerle üstün olur.

(adam balası adam balasınan akıl, gılım, ar, minez degen narselermen ozadı.)

Kötü arkadaş gölgedir. Başına talih kuşu konarsa ondan kaçıp kurtulamazsın, başına bir felaket gelirse, arayıp bulamazsın.

(caman dos kölenke, basındı kün şalsa kaşıp kutıla almaysın, basındı bult şalsa izdep taba almaysın.)

Bütün insanoğlunu rezil eden üç şey vardır. Onlardan kaçmak gerekir: evvela cahillik, ikincisi üşengeçlik, üçüncüsü zalimlik.

(külli adam balasın korkılatın üş narse bar. sonan kaşpak kerek: aveli nadandık, ekinşi erinşektik, üşinşi zulımdık.)

Mal tükenir, sanat tükenmez.

(mal cutaydı, öner cutamaydı.)

Abay yazılarıyla halkını devamlı iyiye, güzele ve gelişmeye, kalkınmaya teşvik etmiştir. Bunu yaparken de söz sanatının inceliklerini büyük bir maharetle kullanmıştır. Böylece sözlü edebiyatı çok zengin kazak edebiyatının yazılı türünün oluşmasına da büyük bir katkı yapmıştır" [6, s.24].

Nəticə / Conclusion

Bu gün; Kazaklar ve Kazakistan adı ile yaşayan bir millet ve devlet var ise bu, Abay ve ondan önceki âlim ve aydınlar ile Abay ve ondan sonraki âlimlerin, aydınların, fikir insanlarının mücadeleleri, fedakârlıkları, emredildikleri gibi yaşama ahlakı ve felsefesi sayesinde. Nasıl ki Dede Korkut yaşıyor, Yusuf Has Hacıp yaşıyor, Kaşgarlı Mahmut yaşıyor ise Abay da o neslin ölümsüzleri arasına girmiştir. Abay'ın yaktığı ışıktan yüzlerce Abay hâlâ nurlanıp yükselmektedir. [1,s.128] Ve insanlık durdukça Abay'ın birçok yaş kutlaması devam edecektir.

Kaynakca / References

1. ASLAN, Cengiz. Türkistan'ın Gönül Dili ve Bilge Atabeyi İbrahim Abay Kunanbayoğlu. Türk Yurdu. Eylül 2015 - Yıl 104 - Sayı 337, (<http://www.biyografi.net/ki>);
2. AYAN, Ekrem. Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler. Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2017.
3. ÇAPA, Mesut. Sovyetler Birliği'nin Dağılması: Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Sürecinde Türkiye-Kazakistan Münasebetleri. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 17, Ocak 2019.
4. İSMAİL, Zeyneş; ÇINAR, Ali Abbas. Abay'ın Eserlerinden Seçmeler. Ankara, Türksoy 1995;
5. KARA, Abdulvahap. Bir Söz Sanatı Ustası Kazak Milli Şairi Abay Kunanbayoğlu, Kazak Türkleri Vakfı Arman Dergisi, Aralık. 2004.
6. ÖNER, Mustafa. Abay Kunanbayulı Ve Tabiat Şiirlerinden Seçmeler. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136363>);
7. ÖZGÜMÜŞ, Bünyamin. Kazak Edebiyatının Belli Başlı Temsilcileri. Yağmur Sayı: 16 Temmuz - Ağustos - Eylül 2002.

Исследования Абая в Турции**Макбуле Мухаррем Сабзиева**

Профессор Доктор. Университет Анadolу, Турция.

E-mail: makbulesabzaliyeva@anadoluedu.tr

Резюме. Исследования казахского поэта и мыслителя Абая в Турции начались после того, как Юнеско, в связи с 150-летием со дня рождения Абая, объявил 1995-ый год годом Абая. Открытие турецко-казахского университета имени Ходжи Ахмета Есеви в Казахстане в те годы ускорило взаимные исследования. Сближение, которое началось с работ в области культуры, позже затронуло коммерческие и экономические сферы. Усилия двух народов узнать друга друг ближе, начавшиеся в 1995 году, привели к появлению успешных исследований во многих областях. В исследовании представлена история исследований Абая в Турции, анализ исследований и его результаты.

Ключевые слова: Абай, Турция, перевод, “Черные слова”, исследования